

Table 8: Number of m.a. diplomas per political science programme per academic year

Academic year/ programme	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Political Science (PA-EA, Public Administration, American studies)	3	3	2	4	5	6	8	10	12	14	10	17	32	36	34
International Relations	1	1	3	2	–	1	2	3	3	1	1	2	2	3	3
Defence Studies	1	-	2	2	–	1	2	3	3	2	5	1	4	3	5
Total															

Source: Poslovno poročilo Fakultete za družbene vede za leto 2008, March 2009

Pavel Hlaváček

O podstatě atlantismu a možnosti vzniku Organizace jihoatlantické smlouvy (SATO)¹

Abstract:

The idea of foundation of the Organization of South Atlantic Treaty (SATO) was raised during the last Summit of the Heads of State and Governments of Africa and South America (ASA) (22.–27. 9. 09). Both, Colonels Kaddafi (Lybia) and Chávez (Venezuela) agreed on the need to protect the interests of the two continents from the hegemonic attempts of the (neo)colonial powers. This article deals with the question that SATO would eventually come into existence. From three perspectives of theories of international relations (realism, liberalism, constructivism), we find unlikely that any security institution similar of NATO might develop in the southern Atlantic.

V době, kdy světové společenství prožívá jednu z nejtěžších hospodářských krizí za několik posledních dekád, naše pozornost se přirozeně soustředí na jednání nejlivnějších aktérů světové ekonomiky. Nevyhnutelným důsledkem tohoto stavu je marginalizace vývoje v rozvojových a rozvíjejících se zemích. V atmosféře nezájmu a relativního opomíjení zdejších událostí, západním médiím poněkud unikla informace o zasedání dru-

1) Tento text vznikl v rámci projektu institucionální podpory katedry politologie a mezinárodních vztahů FF ZČU Víceúrovňové vládnutí v Evropské unii

hého) Summitu hlav států a vlád Afriky a Jižní Ameriky (ASA). Toto fórum, založené teprve v listopadu 2006, vzniklo v důsledku stále se prohlubující spolupráce mezi zeměmi ležícími mimo centrum světového obchodu rozkládajícího se převážně na severní polokouli. Vliv fóra na mezinárodní politiku lze zatím jen stěží srovnávat s významem zemí OECD nebo G-20, nicméně jak ukázalo poslední zasedání ASA v Porlamaru² (22.–27. září 2009), ambice státníkům tohoto uskupení zjevně nechybí.

Z těch nemnoho západních zdrojů, které informovaly o průběhu a výsledcích Summitu ASA, novináři zaznamenali především vystoupení nově zvoleného předsedy Africké unie (AU) Muammara Kaddáfího. Plukovník Kaddáfí sám o sobě představuje těžko přehlédnutelnou postavou mezinárodní politiky, nicméně ve své řeči z 26. září upoutal pozornost návrhem, který si zaslouží hlubší zamyšlení. Hlava státu libyjské džamahírie vyzvala k vytvoření Jihoatlantické aliance (SATO, South Atlantic Treaty Organization), když mimo jiné prohlásil: „Světové velmoci si chtějí podržet svou moc... Přišel čas, abychom začali bojovat a postavili se na vlastní nohy... Těm, kteří sázeli na NATO, dnes říkáme, že budeme spoléhat na SATO.“ (Kaddáfí dle Strange, 2009: nestránkováno).

Média nehovoří o tom, jak Kaddáfího výzva zapůsobila na posluchače. Faktem je, že v závěrečné Deklaraci summitu ASA SATO explicitně zmiňováno nebylo. Pouze v článku 21 účastníci potvrzují odhodlání „pokračovat v upevňování dialogu a spolupráce při prosazování míru a spolupráce mezi organizacemi a mechanismy, v nichž jsme členové, jako je Rada míru a bezpečnosti Africké unie, Rada obrany Jižní Ameriky organizace UNASUR a Zónu míru a spolupráce jižního Atlantiku.“³

Nezasvěceného pozorovatele tato slova mohou zaskočit. Co ve skutečnosti tyto výrazy skrývají, jaká existuje šance, že budou naplněny a co z takové spolupráce může vzejít? Tento text vychází z předpokladu, že volání Deklarace po užší spolupráci mezi Radou míru a bezpečnosti EU a Radou UNASUR – ukotvený v článku 21 – reflektuje dosti neurčitě Kaddáfího vizi o vzniku Jihoatlantické aliance.

Ačkoli to pro mnohé může znít překvapivě, originalita Kaddáfího výzvy netkví v tom, že by byla vyřčena poprvé. Návrhy na založení SATO byly ve skutečnosti opakovaně deklarovány již na počátku 70. let minulého století. Rozdíl mezi úvahami z dob studené války a výzvou plukovníka Kaddáfího se liší ve třech klíčových aspektech.

Za prvé, Kaddáfí identifikoval odlišnou hrozbu, než v době éry bipolární konfrontace. První zmínky o SATO existují z doby, kdy Sovětský svaz dosahoval svého mocenského vrcholu a námořnictvo SSSR volně operovalo mezi břehy jižní Afriky a Latinské Ameriky. Představitelé těchto zemí pak logicky artikulovali obavu z rozšiřování vlivu

Moskvy. Dvacet let po pádu Berlínské zdi se Kaddáfího Libye, společně s mnoha dalšími zeměmi Jihu, obávají především hegemonického postavení Spojených států amerických. Jestliže dříve mělo SATO sloužit jako obrana proti komunismu, dnes má být „va-lem“ proti kapitalismu, resp. imperialismu postupujícího ze Severu.

Druhý klíčový rozdíl spočívá v tom, které země by do SATO měly vstoupit. Původní plány vycházely z předpokladu, že africký kontinent bude ve společné bezpečnostní organizaci reprezentován Jihoafrickou republikou (JAR). Teprve od 90. let toto postavení převzala již zmiňovaná Libye. V Latinské Americe patřily tradičně k největším stoupcům společné obrany vlády Argentiny a Brazílie. Od pádu bipolarity se situace změnila v tom smyslu, že se hlavním obhájcem aliance Latinské Ameriky stal Hugo Chávez, stávající prezident Venezuely (viz příloha A).

A do třetice, změna spočívá v tom, do jaké míry lze, myšlenku založení SATO považovat za životaschopnou. V 70. a 80. letech se o takové možnosti pouze diskutovalo. Národní zájmy zainteresovaných mocností (Argentina, Brazílie, JAR, Spojené státy, Velká Británie) se v různých otázkách často prolínaly a sblížovaly, ale nikdy nebyl vypracován konkrétní plán pro jeho realizaci. I když se z dlouhodobého hlediska ukazovaly národní zájmy uvedených zemí jako neslučitelné, volání po SATO nikdy zcela neutichlo. Andrew Hurrell v roce 1983 s jistou dávkou ironie poznamenal, že „ačkoli byla opakovaně prohlášena za mrtvou, idea Jihoatlantického paktu zkrátka odmítá zemřít“ (Hurrell, 1983: 179). Kdybychom se více než čtvrt století po sepsání Hurrellovy studie měli vyjádřit ke stejné otázce, prohlásili bychom, že jeho argumenty jsou stále platné: SATO – jako instituce spojující země jižního Atlantiku – se stále ještě nezrodila, leč její nehynoucí duch opět povstal z hrobu.

Navzdory třem výše uvedeným změnám se dnes možnost vzniku SATO nejeví o nic více pravděpodobná, že kdykoli předtím. Přesněji řečeno, vznik SATO vyloučit nelze, nicméně jeho srovnání s NATO by bylo velmi zavádějící. Atlantismus představuje unikátní fenomén, který lze jen těžko napodobit, či „zkopírovat“. Společná obrana západních zemí ležících v těsné blízkosti severního Atlantiku, nebyla založena „na zelené louce“, ale vznikla v důsledku dlouholeté interakce mezi zainteresovanými aktéry. Při faktickém založení NATO v dubnu 1949 pak sehrály roli tři klíčové faktory: společná hrozba, kterou představoval Sovětský svaz, dále institucionální ukotvení moci Spojených států a konečně společná identita zemí Severní Ameriky a (západní) Evropy.

Cílem tohoto eseje je upozornit na limity spojené s vizí plukovníka Kaddáfího, které spíše odrážejí jeho osobní ambice, než opravdovou potřebu navázat bezpečnostně politickou spolupráci mezi zeměmi jižního Atlantiku. Abychom dokázali naše tvrzení, pokusíme se v první části definovat termín atlantismus⁴. Připomínáme podmínky, za kte-

2) Porlamar je hlavní město ostrova Margarita (Isla Margarita, Venezuela).

3) Declaración de Nueva Esparta, II. ASA Summit, Venezuela, 26–27. 9. 2009, nestránkováno. Dostupné na <http://www.alianzabolivariana.org/alba/archivos/declaracionfinal-spanolfina.pdf> (15. 10. 2009).

4) Anglicky: Atlanticism, německy: der Atlantismus, francouzsky: l'atlantisme, španělsky: el atlantismo.

rých vznikl atlantický řád a atlantické společenství, přičemž tyto poznatky využijeme v druhé části, kde vyslovujeme pochybnosti nad možnou existencí SATO. Dodejme ještě, že veškeré zkratky mezinárodních institucí jsme pro přehlednost ponechali v původních jazycích (angličtina, resp. španělština), pokud pro ně neexistuje adekvátní a zavedený ekvivalent v jazyce českém. Plné znění všech zkratk uvádíme na konci textu.

Definice (severního) atlantismu

Atlantismus je termín, který bývá ve vztazích mezi Severní Amerikou a Evropou velmi často používán, i když se jeho definice různí.⁵ Existuje-li slovo, které odborná i laická veřejnost běžně používá, aniž by šlo dohledat jeho konkrétní obsah, mohli bychom z toho logicky odvodit, že definice atlantismu není potřebná, neboť ji všichni dobře známe a používáme více či méně ve stejném kontextu. Situace je však poněkud složitější. Doposud se například nikomu nepodařilo dohledat, kdy a kým byl tento termín poprvé použit. Není přesně vymezeno, koho se atlantismus týká, kdo má ještě nárok se označovat jako „atlantista“ a kdo už ne a co takové aktéry sjednocuje.

Ze základu slova nicméně vyplývá, že se stoupenci tohoto „ismu“ nacházejí na březích Atlantického oceánu, přičemž doposud jsme vždy uvažovali pouze v intencích Atlantiku severního. V tomto textu máme atlantismem na mysli to, co bývá označováno jako „atlantický řád“ (*Atlantic Order*) nebo „atlantické společenství“ (*Atlantic Community*). Oba termíny sice můžeme používat jako synonyma, nicméně jisté rozdíly mezi nimi existují.

Řád je v teoriích mezinárodních vztahů chápán jako protiklad anarchie. Jedná se o určitý soubor norem a institucí, které vytvářejí rámec pro vzájemnou komunikaci. Je-li interakce postavena na logice rovnováhy moci, panuje mezi aktéry otevřená vojenská rivalita. V anarchickém prostředí, kde neexistuje centrální autorita (řád), státy usilující o vlastní přežití si nemohou dovolit zformování příliš silného konkurenta. Aby zajistili, že nikdo nebude mít v systému převahu (nebo hegemonii), spojují se s méně silným hráčem (či skupinou hráčů). Takové spojenectví je nicméně jen krátkodobé a účelové. Vzhledem k tomu, že aktéři nesdílí společnou identitu, koalice se rychle rozpadají, jakmile společný nepřítel ztrácí na síle.

Princip rovnováhy moci charakterizoval atlantický řád od vzniku Spojených států amerických po celé devatenácté století. Na přelomu 19. a 20. století bylo nicméně

5) Po zadání termínu „atlantismus“ pomocí internetového vyhledávače se sice objeví několik definic, avšak na stránkách jako jsou www.wikipedia.com, www.infoplease.com a jiné. Jejich obsah není nutně chybný, avšak příliš stručný a z hlediska vědecké práce nepoužitelný.

zřejmé, že se stále více blíží čemusi na způsob mírové koexistence⁶. Rovnováhu moci postupně nahradila rovnováha hrozeb. Taková interakce je charakteristická tím, že k vytváření protiváhy dochází teprve tehdy, je-li nárůst moci jiného státu chápán jako hrozba. Hrozbou se stává nejen na základě agregace moci⁷, ale též geografické blízkosti, ofenzivním schopnostem nebo očekávanými úmysly. Tento zdánlivě nepatrný posun měl pro atlantické země závažné důsledky (Walt, 1985: 9). Státy zjistily, že jejich identita již není protikladná, nýbrž slučitelná a hlavně že jejich národní zájmy nejsou sice jednotné, ale stále více a zřetelněji sbíhavé. Této charakteristice odpovídal atlantický řád v první polovině 20. století až do začátku 2. světové války; přesněji řečeno, do zapojení SSSR a USA do konfliktu (viz. příloha B) (Kupchan 2008).

Rok 1941 bývá z hlediska světových dějin znám předně jako rok obratu 2. světové války.⁸ Ve světle válečných událostí a jednání „Velké trojky“ poněkud zapadá skutečnost, že ještě před zahájením operace Barbarossa⁹ proběhla první mezinárodní konference, která se dovolávala atlantické pospolitosti. Ve dnech 9.–12. srpna 1941 se u břehů New Founlandu¹⁰ setkal americký prezident Franklin D. Roosevelt se svým britským protějškem, premiérem Winstonem Churchillem, aby jednali o společném postupu ve válce a zejména pak o budoucnosti poválečného uspořádání. Tato přísně utajovaná schůzka byla zakončena společným prohlášením, které vešlo ve známost jako „Atlantická charta“.¹¹ Text v mnoha ohledech připomíná 14 mírových bodů prezidenta Woodrow Wilsona¹², mj. obsahuje závazek dodržování práva všech národů na sebeurčení, snižování obchodních bariér, (poválečné) hospodářské spolupráce a svobodné plavby

6) *Poslední vojenský konflikt mezi Amerikou a některou z evropských velmocí se odehrál v roce 1898, kdy vláda USA – podporou Velké Británie – obsadila poslední zbývající kolonie Španělska ve střední Americe (Kuba, Portoriko) a Pacifiku (Filipíny, Guam).*

7) *Materiální zdroje státu, např. velikost populace, industriální a vojenské kapacity, aj.*

8) *Na evropském bojišti napadli nacisté Sovětský svaz 22. června, avšak ještě téhož roku byli v prosinci zastaveni u Moskvy. Na asijském bojišti pak týž měsíc, tj. prosinec 1941, Spojené státy vstupují do války s Japonskem, krátce poté i s Německem a Itálií.*

9) *Operace Barbarossa bylo německé kódové označení pro invazi do Sovětského svazu.*

10) *K setkání došlo na britské bitevní lodi HMS Prince of Wales a americkém křižníku USS Augusta v zátocce Placentia Bay u jihovýchodního pobřeží ostrova New Founland (Kanada).*

11) *Atlantická charta (14. srpna 1941). Dostupné na <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp> (18. 1. 2009).*

12) *14 mírových bodů prezidenta Thomase W. Wilsona (8. ledna 1918). Dostupné na http://avalon.law.yale.edu/20th_century/wilson14.asp (18. 1. 2009).*

na mořích a oceánech. Ideály Atlantické charty se rovněž staly základem pro Deklaraci spojených národů¹³ (1. ledna 1942), kterou podpořilo 26 zemí protifašistické koalice.

Jsou to právě tyto dokumenty, které předznamenávají založení Organizace spojených národů (OSN), finanční a hospodářské instituce, které vzešly z jednání v Bretton-Woods (IMF, WB, IBRD, GATT), nepřímo též Marshallův plán, resp. Organizaci evropské poválečné spolupráce (OEEC¹⁴). Žádná z institucí nebyla Washingtonem vytvořena proto, aby primárně bojovala s komunismem, nýbrž za účelem přispění celkové hospodářské obnovy a politické stability nejen poválečné Evropy. Teprve v roce 1949 vzniká Severoatlantická aliance (NATO), jako důsledek zhoršení vztahů se Sovětským svazem a začátek otevřeného nepřátelství mezi formujícím se blokem Východu a Západu. S počátkem studené války nekomunistické státy Severní Ameriky a Evropy tímto dokončují základní obrysy uspořádání, které přetrvává dodnes. Ačkoli je NATO založeno jako poslední, stává se jeho symbolem a ztělesněním propojení mezi oběma břehy severního Atlantiku (Ikenberry, 2008).

Atlantické společenství vyjadřuje společné historické, kulturní a náboženské kořeny obyvatel Severní Ameriky a Evropy (Layne, 1987: 24). Samo o sobě institucionalizováno není, jeho stoupenci se ale dovolávají společných hodnot, které vycházejí z tradice západní civilizace (tj. sdílená identita a pouto vzájemného přátelství). Mezi ně řadí odkaz antického Řecka a Říma (tj. individualismus a vláda zákona), křesťanskou víru (tj. katolictví a protestantství), stejně jako ideály demokracie a lidských práv, které vzešly z osvícenství a humanismu (Huntington, 2001: 68–71; Schwarzenberg, 2007; Zakaria 2003: 89–118).

Osídlování Severní Ameriky bylo specifické v tom, že (bílé) osadníci tvořili základ každé z kolonií (od roku 1776 i Spojených států amerických). Britové – na rozdíl od jiných evropských velmocí – nezakládali pouze obchodní střediska, nebo vojenské základny. Z britských ostrovů odcházely celé rodiny, aby v „Nové zemi“ založily nové (a lepší) společenství. Místní („indiánské“) kmeny byly vytěšňovány do zvláštních rezervací, kde se z různých důvodů jejich počet rychle zmenšoval. Dnes dosahují v USA i Kanadě jen zlomky procent celkové populace. Ponecháme-li stranou morální aspekt takové kolonizace, můžeme konstatovat, že tato osídlovací politika umožňovala britským kolonistům přenesení vlastního jazyka, kultury, písma, náboženství, vědy, vzdělání nebo právního systému. Tento proces nebyl organizován královskou vládou – naopak, Londýn mnohdy kladl spíše překážky – přesto umožnil přenesení vlastní (britské) spo-

lečnosti do nových teritorií. Netýkalo se to pouze Severní Ameriky, ale také Austrálie a Nového Zélandu, v menší míře Jihoafrické republiky, Indie a dalších oblastí (Ferro, 2007: 88–89; Romancov, 2008: 9–11).

Navzdory smělým plánům britských státníků a dobrodruhů z konce 19. století se v rámci anglosaských zemí nikdy nepodařilo vytvořit impérium integrované do vojensko-bezpečnostní instituce. Samotný „export“ hodnot totiž nutně nevede k vytvoření aliance. A totéž platí i v případě atlantických vztahů: (atlantické) společenství a (atlantický) řád existují nezávisle na sobě. Stejně tak je ale pravda, že jedna kategorie vytváří vhodné podmínky pro druhou. Aktéři zakládají spolenectví (či alianci) díky existenci společně vnímaných hrozeb. Tam, kde vznikají společné instituce, se mohou sekundárně vytvářet podmínky pro upevňování vzájemného přátelství, hodnotové orientace a společné identity.¹⁵

Ve srovnání se Severní Amerikou, Latinská Amerika byla primárně osídlována dvěma evropskými velmocemi: Španělskem a Portugalskem. Jejich kolonizační strategie byla zcela odlišná od Angličanů, Skotů, Velšanů či Irů. „Latinské“ konquistadory následovali představitelé katolické církve a šlechty. Posláním prvně uvedených bylo přivést domorodé obyvatelstvo na správnou víru, ti druzí pak hledali způsob, jak (relativně) rychle a snadno získat jmění a slávu. Mnozí z nich v zámořských koloniích zůstávali a zakládali vlastní rodiny, nicméně v Latinské Americe nebylo prováděno systematické osídlování a evropští usedlíci zde nikdy nevytvořili „bílou“ většinu. Naopak docházelo k mísení „Latinců“ s domorodou populací. V Latinské Americe se díky tomu vytvořila unikátní kultura, která sdílí společné prvky se „Západem“, avšak současně si dokázala uchovat mnohé ze své původní kultury (tj. kultury před příchodem Evropanů). Obchod s černými otroky zanechal na Latinské Americe výrazné stopy, ale nikdy nezakládal pouto mezi obyvateli obou kontinentů. Ačkoli byl export Afričanů masovou záležitostí, jejich počty a postavení jim v nové společnosti neumožnily výrazně formovat identitu budoucích státních celků.¹⁶ Afriku a Latinskou Ameriku zkolonizovali Evropané, kteří si místní společnosti ve všech ohledech porobili. Krom toho, Afrika je výrazně ovlivněna arabskou kulturou, která v Latinské Americe neexistuje. Totéž platí i naopak: Španělsko

15) Na tomto místě nelze nezdůraznit, že instituce MOHOU, ale NEMUSÍ vytvářet společné pouto přátelství. Naopak, je-li vnitřní uspořádání instituce postaveno na nerovném postavení, mohou takové instituce dále zvyšovat pocit vykořisťování či zneužívání. Klasický příklad takového jednání představuje Organizace Varšavské smlouvy, kterou její členové rozpustili ihned, jakmile obnovili svou suverenitu.

16) Když Muammar Kaddáfí, který se prezentuje jako zbožný muslim, hovoří o společných hodnotách, stojí jistě za zmínku, že otroctví s černými Afričany nebyla výsada pouze Evropanů. Mnohdy to byli právě muslimové, kteří evropským obchodníkům zajišťovali dobře placené „zboží“ v podobě afrických domorodců.

13) Declaration by United Nations (1. ledna 1942). Dostupné na <http://www.ibiblio.org/pha/policy/1942/420101a.html> (10. 10. 2009).

14) Organizace pro evropskou hospodářskou rekonstrukci (OEEC) rozšířilo své členství i na země mimo euro – atlantický prostor a od roku 1961 vystupuje pod názvem Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD).

a Portugalsko, které přeneslo svou kulturu do Latinské Ameriky, ovlivnilo Afriku jen v omezené míře (Ferro, 2007: 39–53, 139–147).

Odlisný způsob kolonizace odhaluje, jakou roli mezi jednotlivými kontinenty sehrává Atlantický oceán: zatímco pro národy Afriky a Latinské Ameriky představuje geografickou bariéru bránící hlubší komunikaci, obyvatelé Evropy a Severní Ameriky z Atlantiku učinili spojnicí. Geoffrey Crowther, v reakci na podpis Atlantické charty, tvrdil, že „[o]ceán už není překážkou, vodním příkopem, dírou v prostoru. Je to dálnice, místo setkání, společná cesta sblížení“ (Crowther, 1941: 1). Když byla po 2. světové válce v americkém Senátu projednávána otázka amerických závazků, senátor Henry Cabot Lodge mladší tvrdil, že západní Evropa a USA nemohou utvářet jeden region (Hemmer, Katzenstein, 2002: 578). „Jistěže mohou,“ reagoval na jeho slova senátor Vandenberg, „protože tady hovoříme o severo-atlantickém regionu“ (dle Hemmer, Katzenstein, 2002: 578).

Podobně jako u atlantismu, ani v případě atlantického společenství není jasné, kdo tento termín začal poprvé používat. Podle některých zdrojů (Beloff, 1963) mezi první protagonisty patřil dlouholetý ministr pro britské koloniální záležitosti, Joseph Chamberlain. Ten měl v roce 1890 mj. prohlásit: „Naše představitost musí vzplanout, jakmile začneme přemýšlet o možnosti srdečného porozumění mezi sedmdesáti miliony, kteří obývají Spojené státy americké a padesáti miliony Britů, kteří obývají Spojené království a Královské kolonie (...) [Američané] hovoří stejným jazykem, jsou potomky stejné rasy. Jejich zákony, jejich literatura, jejich postoje v každé otázce jsou tytéž jako naše; jejich pocity, jejich zájmy ve jménu humanity a mírového vývoje světa jsou identické jako naše“ (dle Beloff, 1963: 578).

Jak je patrné, atlantické společenství prošlo značným vývojem, neboť Chamberlain jej omezoval pouze na bílou rasu a anglosaskou civilizaci. Zda právě on byl prvním „atlantistou“ zůstává i dnes otázkou. Můžeme nicméně souhlasit s tvrzením, že první obhájci společných hodnot a atlantického přátelství se objevili v Anglii, resp. Velké Británii na konci 19. století. Podpis „Srdečné dohody“ (*Entente Cordiale*) mezi Velkou Británií a Francií (1904), první, druhá a obzvláště pak studená válka pak „přenesly“ ideu vzájemné sounáležitosti (angl. „we-ness“) i na evropský kontinent.

Za „tradičně“ atlantické země chápeme ty, které se podílely jednak na kolonizaci Nového světa a které stály u vybudování atlantického řádu.¹⁷ Spolek států definovaný pojmem „atlantický“ nicméně nelze chápat jako uskupení determinované pouze geografickou polohou. Stejně důležitou podmínkou se stala úzká vazba evropských zemí na Spojené státy americké (a vice versa). Proto mohly být mezi atlantické země přijaty i středomořské státy jako je Itálie, Řecko a Turecko a po skončení bipolarity se přidaly také země bývalého východního bloku (od Pobaltí po Balkán).

Z těchto důvodů bylo zásadní, aby státy, které se na atlantismu podílejí, zůstaly oddány (liberálnímu) internacionalismu, tj. takové (zahraniční) politice, která odmítá jednostranné prosazování národních zájmů a podporuje participaci v mezinárodních institucích jako je NATO, OSN nebo OBSE. Důvod, proč o atlantismu nehovoříme již po první světové válce, spočívá v neochotě Spojených států amerických zapojit se do mezinárodních institucí, zejména pak Společnosti národů (SN). Z týchž důvodů se někteří autoři domnívají, že k přežití atlantického řádu po skončení studené války, výrazně přispěl zájem o členství v NATO ze strany států středovýchodní Evropy (Latawas-ki dle Waisová, 2002: 87).

Právě po skončení studené války začíná být v mezinárodních vztazích termín atlantismus nahrazován „euroatlantismem“. Timothy Garton Ash, britský novinář a publicista, hledající původ tohoto slova, se domnívá, že jej jako první použil Václav Havel (Ash, 2004: 70–71).¹⁸ Bývalý československý, resp. český prezident měl na mysli potřebu úzké spolupráce zemí KBSE s členy NATO, ZEU, Radou Evropy a ES. Ash poznamenal, že Havel předponou „euro“ trefně vyjádřil novou politickou rovnováhu v prostoru mezi Evropou a Severní Amerikou (Ash, 2004: 70). Je však třeba dodat, že euroatlantis-

17) Jmenovitě se jedná o Dánsko (jehož součástí je i ostrov Grónsko, který z geografického hlediska patří k západní hemisféře), Island, Nizozemsko, Norsko, Portugalsko a především pak Velká Británie, jejíž osadníci založili jak Spojené státy americké tak Kanadu. Ostatní evropské země výše uvedené podmínky nesplňují nebo je naplňují jen zčásti. Například Španělsko má bohatou tradici transatlantických vztahů, nicméně nepatřilo mezi spojence za 2. světové války a osídlovalo primárně Latinskou Ameriku. Itálie i Francie byly zakládajícími členy NATO, obě jsou ale především středomořskými mocnostmi. Itálie stála za 2. světové války po boku nacistického Německa a tudíž se nepodílela na vytváření atlantického řádu. Francie sice zkolonizovala velkou část Nového světa a patřila mezi zakládající členy NATO, nicméně diskvalifikuje ji skutečnost, že z (vojenských struktur) Atlantické aliance dobrovolně vystoupila.

18) Konkrétně při svém vystoupení na setkání Rady ministrů zahraničí zemí Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE) v lednu 1992 hovořil o nutnosti funkčního „propojování KBSE s ostatními existujícími evropskými nebo euro-atlantickými strukturami“ (Havel, 1992: nestránkováno).

mus přináší do debaty terminologickou nejasnost. Havel se snažil implicitně naznačit, že středoevropské země patří do stejného civilizačního okruhu jako západoevropské země. Přesněji řečeno, že jsou součástí jednoho Západu. Pouze nešťastná shoda historických okolností po 2. světové válce je vyřadila z možnosti participovat na budování atlantických institucí. Havel si podle všeho byl vědom, že označovat středoevropské země za atlantické je poněkud zavádějící: tyto země se nepodílely na vzniku NATO, nemají přístup k Atlantiku a mnohdy nemají vůbec žádný přístup k moři. Je zřejmé, že geograficky patří ke kontinentální Evropě a tudíž nemohou být zeměmi „atlantickými“. A právě z těchto důvodů Havel zvolil předponu „euro“. Euroatlantismus představuje geopolitické propojení neatlantické Evropy se Severní Amerikou, resp. se Spojenými státy. Užití termínu euroatlantismus se omezuje z velké části především na region svého původu (tj. střední Evropu). V Severní Americe by takovému výrazu bezpochyby rozuměli, objevuje se však velmi zřídka. Místo něj bývá v anglicky psané odborné literatuře nahrazován ekvivalentem „transatlantismus“. Stručně řečeno, euroatlantismus i transatlantismus jsou termíny stejného obsahu, byť jiného původu.

Budoucnost „jižního“ atlantismu

Vraťme se nyní zpět k projevu Muammara Kaddáfího a položme si následující otázky: jestliže na severu Atlantiku, díky existenci druhé světové války a studené války, vznikla bezpečnostní organizace sjednocující Severní Ameriku a Západní Evropu, může dnes, v důsledku hegemonie USA, vzniknout v jižní části téhož oceánu organizace sjednocující Latinskou Ameriku a Afriku?

Je zřejmé, že okolnosti pro vznik SATO jsou výrazně odlišné od těch, které vedly k založení NATO. To samo o sobě neimplikuje odpověď na otázku, kterou jsme si stanovili. Zdůraznění rozdílů nám přesto může naznačit, jak by Organizace jihoatlantické smlouvy vypadala a jakou funkci by plnila.

První výrazný rozdíl spočívá v charakteru mezinárodních vztahů. Atlantický řád ve 40. letech vznikl v době rodící se bipolarity. Z pohledu (neo)realistické teorie mezinárodních vztahů pak byl vznik společné obrany atlantických velmocí nevyhnutelným důsledkem existence dvou supervelmocí, resp. americké hegemonie na Západě a sovětské na Východě. Vznik vojenské aliance v jižním Atlantiku by bylo možné chápat jako potvrzení teorie rovnováhy moci. Ta považuje existenci (americké) unipolarity za systémově nepřírozený jev, který by měl během několika let nevyhnutelně zaniknout. SATO bychom z tohoto úhlu pohledu interpretovali jako doklad toho, že se mezinárodní systém vrací do normálu (tedy zpět k multipolaritě), ve které se nacházel před vypuknutím studené války.

Společná obrana na jihu Atlantiku by představovala klasickou alianci, se všemi konsekvencemi, vycházejícími z realistického přístupu. Dle něj aliance existují, dokud

je některá z velmocí schopna udržet své výsadní postavení. Jakmile dojde k oslabení hegemonu, rozpadne se i aliance, protože aktéry mezi sebou nesjednocuje nic víc než společný nepřítel (Waltz, 2000).

Vznik instituce namířené proti USA vyloučit nelze, naopak je mnoha odborníky z realistické školy dlouho očekáván. Současně je třeba dodat, že tento typ instituce (klasická vojenská aliance) není to, po čem volal libyjský vůdce. Muammar Kaddáfí obhajoval vytvoření SATO dovoláváním se nejen společných zájmů, ale také i sdílených hodnot. Národy Afriky a Latinské Ameriky dle něj sjednocují revoluční ideály v boji za svobodu a společný odpor vůči (neo)kolonialismu.¹⁹ Jeho primárním cílem proto není obrana proti Spojeným státům, ostatně žádná země Afriky, ani Latinské Ameriky není předmětem vojenské agrese poslední supervelmoci. Kaddáfímu jde především o celkovou změnu současného mezinárodního systému, jenž USA reprezentují. V takovém případě je na místě se ptát, zda bezpečnostní organizace představuje neefektivnější způsob, jak kýženého cíle dosáhnout.

Založení SATO by mělo své opodstatnění, pokud by stálo na začátku dlouhodobé institucionální spolupráce – prvním krůčkem vytvářející pevnější přátelské vztahy a vzájemnou identitu. Na počátku (severo)atlantické spolupráce byla primárně obava z hitlerovského Německa, později Stalinova Sovětského svazu. Existence společných „západních“ hodnot – jako demokracie, svoboda či lidská práva –, sice hrála svou roli, ale ve 40. letech byla daleko důležitější existence společné hrozby (nacismu, resp. komunismu). Tuto skutečnost dosvědčuje fakt, že Spojené státy neváhaly v průběhu 2. světové války spolupracovat se Sovětským svazem, nebo také to, že mezi zakládajícími státy NATO (v dubnu 1949) figuroval režim portugalského diktátora Antonia Oliviera de Salazara. Počátkem 50. let do NATO vstoupilo Turecko a Řecko – oba státy zjevně ne plně demokratické a navíc aktéři Středomořského regionu, nikoli Atlantického oceánu. Společná „atlantická“ identita byla slabá a jejich význam rostl postupně. Logickým vyústěním výše uvedeného argumentu by bylo tvrzení, že integrace Afriky a Ameriky bude probíhat po stejné trajektorii. Klíčová otázka možné realizace SATO potom zní: může vojenská aliance sloužit jako předvoj vzájemné interakce mezi zainteresovanými aktéry a tímto položit základy společné (jiho)atlantické identity?

Než se dostaneme k otázce vzájemných hodnot a společné identity, pokusme se výše uvedenou otázku odpovědět pomocí (neo)liberální, resp. institucionální teorie MV. Tato škola spojuje existenci mezinárodního řádu nejen s fyzickou silou hegemonu, nýbrž s institucionálním uspořádáním mezi členskými státy. Když Spojené státy

¹⁹ *Gaddafi proposed the Creation of South Atlantic military alliance. MeproPress (South Atlantic News Agency), 28. září 2009, nestránkováno. Dostupné na <http://en.merco-press.com/2009/09/28/gaddafi-proposed-the-creation-of-a-south-atlantic-military-alliance> (10. 10. 2009).*

budovaly po 2. světové válce „Západní řád“ (*Western Order*), rozhodly se dobrovolně omezit svou moc, aby si tímto naklonily přízeň menších států. Tento krok, který John Ikenberry označuje jako „strategická sebekázeň“ (*strategic restraint*) (Ikenberry, 1998/1999: 45), umožnil menším státům překonat strach z cizí nadvlády a současně rozptýlil jejich obavu, že budou ponecháni svému osudu. Spojené státy se tedy na jedné straně vzdaly části své moci, avšak na straně druhé ještě více získaly, neboť tento krok vyvolal u slabších aktérů důvěru. Výsledkem je paradoxní stav, kdy hegemon označuje své spojence za sobě rovné, tímto si získává jejich loajalitu a ti mu na oplátku nabízejí k dispozici vlastní zdroje (Ikenberry, 1998/1999).

Zatímco NATO v rámci atlantického řádu sloužilo jako instituce strategické sebekázně, jiné instituce – jako byl Marshallův plán, resp. OEEC/OECD, SB či MMF – prohlubovaly vzájemné vztahy prostřednictvím rostoucí hospodářské provázanosti (tzv. interdependence). Jakmile tyto instituce „zapustily kořeny“, vytvořily cosi na způsob „ústavního systému“, který *de facto* anuloval problém bezpečnostního dilematu (*security dilemma*) a nahradil jej bezpečnostním společenstvím (*security community*), kde státy zcela vylučují možnost silového řešení sporů mezi sebou. Takový řád pak není udržován pouze díky fyzické síle nejsilnějšího, ale protože to vyhovuje všem. V situaci, kdy hegemon začne ztrácet své výlučné postavení, řád, který vybudoval, nezaniká, protože všichni aktéři mají zájem na jeho přežití. Stává se pro ně daleko výhodnější instituce dále udržovat v chodu, než je rušit a zakládat nové (Ikenberry, 1998/1999; Waisová, 2008: 128–129). To vysvětluje, proč atlantický řád – na rozdíl od řádu, který budoval SSSR – dokázal přežít i rozpad bipolarity. Nesloužil totiž pouze jako nástroj obrany k odstrašení SSSR, nýbrž disponoval schopností samostatně se vyvíjet, včetně budování vnitřních mechanismů pro řešení konfliktů mezi členskými státy (Duffield, 2001: 98–100).

Zda se instituce dokážou přizpůsobit, závisí na aktivech (*assets*), tj. normách, pravidlech a procedurách jednotlivé instituce (Wallendar, 2000: 706). Ty se přirozeně u každého typu liší. Klasická aliance disponuje specifickými aktivy, která vytvářejí společnou obranu. Pokud odpovídají problémům, kterým aliance čelí, existence instituce se vyplácí. Problém nastává v případě, že společný nepřítel zmizí a v organizační struktuře instituce chybí mechanismy pro řešení politické nestability, nedůvěry a samotných vztahů mezi spojenci. Na jejich řešení není možné využít stejných národně-bezpečnostních strategií, které jsou aplikovány v případě vojenského napadení. Účelem klasické vojenské aliance není urovnávat a zprostředkovávat spory, nýbrž bránit své členy. Řešení problémů vzájemné nedůvěry a vnitřní nestability vyžaduje politické strategie přesvědčování (*political strategies of assurance*), mediace sporů, řešení konfliktů, humanitární asistence, operace na udržování míru (*peacekeeping*) a jiné (Wallendar, 2000: 706–709).

Z neoliberálního hlediska pochybnosti nad vznikem Jihoatlantické aliance vyvolává skutečnost, že úmysl založit SATO není doprovázen návrhem na hlubšího institucionálního propojení. SATO je iniciováno v době, kdy spolupráce Afriky i Latinské Ameriky zůstává na relativně nízké úrovni. Od konce studené války sice dochází k nárůs-

tu sociální i hospodářské výměny v rámci tzv. jiho-jihní spolupráce (South-South Cooperation), nicméně ta se odehrává na bilaterální nebo regionální – nikoli na transkontinentální – bázi. Fórum hlav států Afriky a Latinské Ameriky (ASA) a Zóna míru a spolupráce jižního Atlantiku (ZPCAS), představují pouze diskusní fórum bez větších kompetencí.

V Africe za poslední dvě dekády výrazně vzrostlo členství jednotlivých zemí v integračních blocích Afrického hospodářského společenství (AEC). Překážkou jejich hlubší kooperace ale představuje skutečnost, že s výjimkou Jihoafrického rozvojového společenství (SADC), jsou ostatní iniciativy velmi neefektivní. Jejich agenda i členové se překrývají a neexistuje společná strategie, kam tyto regionální bloky směřovat. Sám Muammar Kaddáfí se výrazně zasloužil o pokrok při transformaci Organizace africké jednoty (OAJ) na Africkou unii (AU) (Bauer, Taylor, 2005: 336–347).

Význam a důvěryhodnost tohoto kroku však podkopávají dva argumenty. Za prvé, transformace panafrické instituce způsobila podstatnou změnu v jejím směřování: zatímco OAJ se soustředila spíše na politickou a bezpečnostní agendu, AU reflektuje otázky ekonomické spolupráce, které nevyžadují politickou jednotu. Technicky vzato by OAJ mohla pro účely SATO posloužit lépe než AU. V rámci AU sice byla zřízena Rada míru a bezpečnosti (PSC) – kam pravomocně spadá i velení afrických pohotovostních sil (ASF) –, ovšem tato instituce funguje na principu kolektivní bezpečnosti, nikoli kolektivní obrany. Její nasazení se navíc omezuje výhradně na africký kontinent.

Za druhé, Kaddáfího příspěvek při budování AU znehodnocuje skutečnost, že se k myšlence jednotné Afriky přihlásil teprve poté, co se mu nepodařilo sjednotit arabské země a poté, co se dostal do konfliktu s takřka všemi sousedy. Diplomatické neúspěchy libyjského předáka v nás mohou oprávněně vyvolávat otázku, zda se panafricanistou stal z přesvědčení, nebo spíše z neukožené touhy dokázat světu svou velikost.

V Latinské Americe je situace obdobná. Za nejspěšnější integrační celky byly tradičně označovány organizace Mercosur a Andské společenství. V posledních letech dosáhli představitelé vlád všech 12 zemí Jižní Ameriky výrazného pokroku, když podepsali (5/2008) zakládající listiny Unie jihoamerických národů (UNASUR). Pokud by vznik UNASUR byl ratifikován parlamenty členských států, stala by se Unie první institucí kontinentu, která sjednocuje všechny státy s výjimkou Francouzské Guayany.²⁰

V souvislosti s UNASUR byla iniciována také Rada obrany Jižní Ameriky (CDSA), která byla uvedena do života v březnu 2009. Ačkoli mnozí pozorovatelé vítali vznik CDSA jako „NATO Jižní Ameriky“ (Balmsov, Lyubov, 2008: nestránkováno), takové ambice zakladatelé nikdy nesdíleli. Rada má sloužit jako konzultativní a koordinační orgán, nikoli sjednocovat ozbrojené síly nebo vytvářet společnou armádu zúčastněných zemí. Účelem Rady je, aby sloužila jako místo pro řešení vnitřních sporů a budování vzá-

20) Comunidad Andina – UNASUR „Who we are?“. Dostupné na <http://www.comunidadandina.org/ingles/who.htm> (10. 10. 2009).

jemné důvěry. Její praktická činnost je omezena na humanitární pomoc a aktivity při přírodních katastrofách (Gratius, 2008: 1–4). Takové cíle jsou bezpochyby zapotřebí, ovšem je otázkou, zda na sebe mohou navázat hlubší regionální integraci. Evropská integrace – kterou se tvůrci UNASUR inspirovali – rovněž začínala snahou sjednotit armády členských států. Neúspěch Evropského obranného společenství (EOS) sice integraci nezastavil, ale ukázalo se, že tento směr je neprůchodný.

Není cílem této práce posuzovat budoucnost jednotlivých institucí Afriky a Latinské Ameriky. Je ale nutné upozornit, že představa o vytvoření SATO na základě neurčitého propojení mezi Radou míru a bezpečnosti Africké unie a Radou bezpečnosti Jižní Ameriky, je zjevně zavádějící. Žádná z těchto institucí nepředstavuje alianci, jejich činnost je omezena na daný region a co je patrně nejdůležitější, vnitřní spory mezi členskými státy uvnitř obou kontinentů jsou natolik velké, že činí jakékoli transkontinentální přemostění nerealizovatelným.

Pokud by mělo SATO vzniknout, jeho členy by se musely stát pouze vybrané země, nikoli kontinenty jako celky. Zatímco v Africe si zahraniční politika plukovníka Kaddáfího na svou stranu nezískala mnoho spojenců, plukovník Chávez je v tomto ohledu daleko úspěšnější. V Latinské Americe je logicky obava z USA daleko rozšířenější, čehož venezuelský prezident několikrát úspěšně využil. Postavil se například do čela zemí, kteréablokovaly vytvoření panamerické zóny volného obchodu (ALCA) iniciované Spojenými státy. Místo ní Chávez nechal založit (2006) Bolívarovskou alternativu národů Ameriky (ALBA). ALBA odmítá vztahy založené na volném trhu a preferuje zvýhodněnou spolupráci (včetně budoucí společné měny SUCRE), boj proti chudobě, sociální exkluzi a jednotu národů Latinské Ameriky.²¹ Když do organizace vstupovala vláda Svatého Vincence a Grenadin (24. července 2009), byla „alternativa“ v jejím názvu nahrazena „aliancí“. Hugo Chavez k této změně prohlásil, že „má velký význam... Už to není jen teoretický návrh, je to platforma politická, teritoriální, geopolitická, založená na ekonomické síle.“²²

Ponechme opět stranou, zda ALBA skutečně má potenciál, který do ní její zakladatel vkládá.²³ Hypoteticky předpokládáme, že spolupráce mezi Chávezem a Kaddáfím může dosáhnout bodu, kdy se oba rozhodnou založit anti-hegemonickou koalici

21) Alba. Dostupné na <http://www.alternativabolivariana.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=1> (10. 10. 2009).

22) ALBA pasa a ser Alianza Bolivariana de los Pueblos América. Dostupné na <http://www.vtv.gob.ve/noticias-nacionales/19957> (10. 10. 2009).

23) Členské státy ALBA – Bolívie, Kuba, Dominika, Ekvádor, Honduras, Nikaragua, Sv. Vincent a Grenadiny a Venezuela – tvoří souvislý státní celek. Počet obyvatel žijících v těchto zemích dosahuje bezmála 75 mil. a průměrné HDP všech členů v přepočtu na hlavu dosahuje přibližně 74 miliard USD (to je na úrovni Azerbajdžánu, Uzbekistán a Etiopie).

zamířenou proti politice Spojených států. Jádrem takového spojení by se stala osa Caracas – Tripoli, přičemž lze očekávat, že většina členů ALBA by rovněž požádala o členství. V takovém případě by vznikla aliance sjednocující několik vybraných zemí Afriky a Latinské Ameriky. Předpokládáme dále, že toto „mini SATO“ by vyvolalo nečekanou odezvu a uspělo by v té oblasti, kde selhali Evropané, když se v 50. letech minulého století pokoušeli zahájit regionální integraci vybudováním společné armády (EOS). Technicky vzato, Caracas i Tripoli – díky rozsáhlým zdrojům energetických surovin – disponují dostatečnými finančními prostředky, aby vzájemnou spolupráci adekvátně zajistili.

Autor tohoto textu si dovoluje tvrdit, že takové SATO by se stále blížilo klasické vojenské alianci, nikoli bezpečnostnímu společenství²⁴, které ztělesňuje NATO. Vedle výše uvedených argumentů, lze příčinu hledat v atlantické identitě. Ta vysvětluje, proč vláda Spojených států po 2. světové válce uzavřela s evropskými spojenci multilaterální smlouvu o kolektivní obraně (NATO), zatímco u jiných spojenců postupovala striktně bilaterálně.²⁵ Ani neorealisté – kteří zdůrazňují význam moci hegemonu –, ani neoliberalové – který kladou důraz na roli institucí podporují růst sociální a ekonomické interdependence –, nedokážou podat uspokojivé vysvětlení. Podle Christophera Hemmera a Petera J. Katzensteina je třeba odpověď hledat v kolektivní identitě. „Ovlivnění rasovými, historickými, politickými a kulturními faktory, američtí státníci vnímali potenciální evropské spojence jako relativně rovné partnery sdíleného společenství. Nopak potenciální američtí spojenci v Asii byli viděni jako součástí cizího a v mnoha ohledech podřadného společenství. Na počátku studené války, tento rozdíl ve vzájemné identifikaci, v kombinaci s materiálními faktory a úvahami o efektivitě, byl kriticky důležitý při definování zájmů a formování volby amerických politiků činících rozhodnutí (*american decision makers*) pro Evropu a Asii“ (Hemmer, Katzenstein, 2002: 578–579).

24) Autorem výrazu „bezpečnostní společenství“ je Karl Deutsch. Pod tímto termínem označoval soubor zemí, které sjednocují společné hodnoty a odmítnutí násilného konfliktu jako prostředek k řešení vzájemných sporů. NATO je chápáno jako bezpečnostní společenství, kde členské státy sjednocují společné zájmy, sdílené instituce a kolektivní identita.

25) To je případ obranné smlouvy mezi USA a Japonska, USA a Taiwanem, včetně organizace SEATO (tzv. Manilský pakt). Ta bývá označována jako „multilaterální“, rozhodně ale nespadá do stejné kategorie jako NATO. V Zakládající smlouvě SEATO formálně vykazovala prvky multilateralismu, ve skutečnosti zde neexistoval článek o vzájemné pomoci v případě napadení (ve Washingtonské smlouvě uveden pod č. 5). SEATO nemělo žádné společné velení, ani zvláštní jednotky vyčleněné pouze pro společnou obranu. Navíc, Spojené státy si v rámci Manilského paktu prosadily výsadu, která jim umožňovala jednat bilaterálně i unilaterálně. Tato výsada byla formalizována v dodatku z roku 1962 (tzv. „Rusk – Thanat join statement“) (Hemmer, Katzenstein, 2002: 578–579).

Kolektivní vědomí, vycházející ze společné identity, nelze založit a nevzniká, protože si to politikové přejí či potřebují. Jak jsme si ukázali výše, budování společné obrany mezi státy Severní Ameriky a Evropy usnadnila dlouhodobá interakce mezi národy, které sdíleli pocit vzájemnosti. Otázkou zůstává, jaké hodnoty by měly sjednocovat Afriku a Latinskou Ameriku. Muammar Kaddáfí na summitu ASA prohlašoval, že „pro africké státy, je bližší navštívit naše bratry v Jižní Americe... [protože] Kolonialismus nás ponižil, pohani a okradl o naše bohatství.“²⁶ Kaddáfí, jemuž přitakává jeho venezuelský protějšek, ale neuvádí žádné pozitivně vymezené hodnoty. To, o čem hovoří, je vzdor, či pocit hořkosti nad příkořími, které oba národy prožily v minulosti. Negativní vymezení může mít velmi silné jádro, které nicméně bývá nestabilní.

V případě faktického vzniku SATO, bude organizace splňovat nanejvýš funkce klasické vojenské aliance. Členové Jihoatlantického paktu budou provádět společná cvičení, obchodovat se zbraněmi, poskytovat si informace apod.. Nicméně bude se jednat o účelovou alianci, přesně tak, jak ji chápou realisté: jakmile společná hrozba zanikne, přestane existovat důvod pro její udržování. Idea SATO se v jistém smyslu mohla zdát perspektivní, dokud v Bílém domě žil George Bush mladší. Jeho unilaterální politika vyvolávala obavy a rozpaky dokonce i u nejbližších spojenců v Evropě. S nástupem Baracka Obamy, držitele nositel Nobelovy ceny za mír, je sporné, zda Spojené státy stále představují stejnou hrozbu. Pokud se však má Organizace jihoatlantické smlouvy stát něčím více než účelovou aliancí proti hegemonii USA, potřebují země Afriky a Latinské Ameriky nejen společného nepřítele, ale také společné instituce a sdílené hodnoty.

Vznik SATO je nepravděpodobný, protože oběma břehy jižního Atlantiku chybí dostatečné institucionální propojení. Obě zainteresované strany sice pokročily v integraci ve vlastním regionu, nedaří se ale dosáhnout transkontinentální vazby, na níž by šlo dále rozvíjet vzájemné partnerství. Spolupráce mezi Radou míru a bezpečnosti Africké unie a Radou obrany Jižní Ameriky, tak je to ukotveno v Deklaraci ASA, může být užitečná, v žádném případě však nebude představovat obdobu NATO. Aby hlavy států Afriky a Latinské Ameriky pokročily dále, chybí ve vzájemné spolupráci cosi na způsob Atlantické deklarace, tj. dokument, který proponoval dlouhodobé cíle a společný postup. Nejméně vhodným způsobem, jak začínat integraci, je prostřednictvím společné armády. Budou-li transatlantické instituce vytvořeny tak, aby adresovaly požadavky a problémy svých členů, bude-li jim dán dostatečný prostor a čas zapustit kořeny, pak tato interakce může vést k vytvoření společné jihoatlantické identity. Způ-

sob, který zvolil Kaddáfí a Chávez tomu nicméně nenasvědčuje. Zatím proto zůstává v platnosti tvrzení Andrew Hurrella: SATO je opakovaně prohlašováno za mrtvé, ale odmítá zemřít.

Seznam zkratek

AEC	Africké hospodářské společenství	African Economic Council
ALBA	Bolívarovská alternativa / aliance národů Ameriky	Alternativa / Alianza Bolivariana para los Pueblos de América
ALCA (španělsky) / FTAA (anglicky)	(Pan)americká zóna volného obchodu	El Área de Libre Comercio de las Américas Free Trade Area of the Americas
ASA Summit	Summit [zemí] Afriky a Jižní Ameriky	Africa-South America Summit
ASF	Africké pohotovostní síly	African Standby Force
AU	Africká unie	African Union
CAN	Andské společenství	La Comunidad Andina
CDSA (španělsky) / SADC (anglicky)	Rada obrany Jižní Ameriky	Consejo de Defensa Suramericano
EHS (česky) / EEC (anglicky)	Evropské hospodářské společenství	European Economic Community
EOS (česky) / EDC (anglicky)	Evropské obranné společenství	European Defence Community
EU	Evropská unie	European Union
GATT	Všeobecná dohoda o obchodu a clech	General Agreement on Trade and Tariffs
IBRD	Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj	International Bank for Development and Reconstruction
IBSA Trilateral	Trilaterální [rozvojová] iniciativa Indie, Brazílie a Jižní Afriky	India, Brazil, South Africa Trilateral
MMF (česky) / IMF (anglicky)	Mezinárodní měnový fond	International Monetary Fund
JAR (česky) / RSA (anglicky)	Jihoafrická republika	Republic of South Africa
KBSE (česky) / CSCE (anglicky)	Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě	Conference on Security and Co-operation in Europe
OAJ (česky) / OAU (anglicky)	Organizace africké jednoty	Organization of African Unity
OBSE (česky) / OSCE (anglicky)	Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě	Organization for security and cooperation in Europe
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj	Organization for economic cooperation and development
OEEC	Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci	Organization for European Economic Cooperation
OSN (česky) / UN (anglicky)	Organizace spojených národů	United Nations
[AU] PSC	Rada míru a bezpečnosti [Africké unie]	[African Union] Peace and Security Council
MERCOSUR	Společný trh Jihu	Mercado Común del Sur
NATO	Organizace Severoatlantické smlouvy	North Atlantic Treaty Organization
SATO	Organizace Jihoatlantické smlouvy	South Atlantic Treaty Organization

²⁶ Gaddafi proposed the Creation of South Atlantic military alliance. MeproPress (South Atlantic News Agency), 28. září 2009, nestránkováno. Dostupné na <http://en.mecropress.com/2009/09/28/gaddafi-proposed-the-creation-of-a-south-atlantic-military-alliance> (10. 10. 2009).

SADC	Jihoafrické rozvojové společenství	Southern African Development Community
SB (česky) / WB (anglicky)	Světová banka	World Bank
SEATO („Manila Pact“)	Organizace Jihovýchodní smlouvy (tzv. Manilský Pakt)	South East Asia Treaty Organization
	Jiho – jižní spolupráce (též spolupráce Jih – Jih)	South – South Cooperation
SN	Společnost národů	League of Nations
SCO (anglicky)	Šanghajska organizace spolupráce	Shanghai Cooperation Organisation
SUCRE ¹	Jedinečný systém regionální kompenzace	Sistema Único de Compensación Regional
UNASUR	Unie jihoamerických národů	Unión de Naciones Suramericanas
ZEU (česky) / WEU (anglicky)	Západoevropská unie	Western European Union
ZPCAS	Zóna míru a spolupráce Jižní Ameriky	Zona de Paz y Cooperación del Sur Atlántico

1) Nezvyklý název SUCRE byl zvolen účelově, neboť se jedná o příjmení druhého bolivijského prezidenta (1825–1828), blízkého přítele Simóna Bolívara a slavného vůdce z bojů o latinsko-americkou nezávislost, Antonia José de Sucre y Alcalá (1795–1830).

Literatura:

- ASH, Timothy Garton (2006). *Západ. Amerika, Evropa a budoucnost Západu*. Paseka, Praha – Litomyšl.
- BAKER, James A. (1989). *A New Europe, A New Atlanticism – Architecture for a New Era*. Projev přednesený v Berlínském tiskovém klubu, Německo 12. prosince 1989, s. 195–199.
- BALMASOV, Sergei, LYUBOV, Lulko (2008). South America unites against USA's predatory instincts (translated by Julia Bulygina). Dostupné na <http://english.pravda.ru/world/americas/104940-1/> (10. 10. 2009).
- BAUER, Gretchen, TAYLOR, Scott D. (2005). *Politics in Southern Africa – State and Society in Transition*. Lynne Rienner Publishers, London.
- BELOFF, Max (1963). Britain, Europe, and the Atlantic Community. *International Organization*, Vol. 17, No. 3, s. 574–591.
- CROWTHER, Geoffrey (1941). Anglo-American Pitfalls. *Foreign Affairs*, Oct. 41, Vol. 20, Issue 1, s. 1–17.
- FERRO, Marc (2007). Dějiny kolonizací – od dobývání až po nezávislost 13.–20. století. Nakladatelství Lidové noviny, Praha.
- FREEDMAN, Lawrence (1982). The Atlantic Crisis. *International Affairs*, Vol. 58, No. 3, Summer 1982, s. 395–412.
- GRATIUS, Susanne (2008). ¿Hacia una OTAN sudamericana? Brasil y un Consejo de Defensa Sudamericano. Fríde, A European Think Tank for Global Action, 10. 4. 2008. Dostupné na <http://www.fride.org/publicacion/401/hacia-una-otan-sudamericana-brasil-y-un-consejo-de-defensa-sudamericano> (10. 10. 2009).
- GRESS, David R. (1997). The drama of modern Western identity. *Orbis*, Vol. 41, Issue 4, vyhledáno pomocí Ebsco (stránky neuvedeny).
- HAVEL, Václav (1992). Projev prezidenta ČR na zasedání zemí KBSE. Dostupné na <http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html> (11. 2. 2008).
- HEMMER, Christopher – KATZENSTEIN, Peter J. (2002). Why Is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism, and the Origins of Multilateralism. *International Organization*, Vol. 56, No. 3, s. 575–607.

- HUNTINGTON, Samuel (2001). *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. Rybka Publishers, Praha.
- HURRELL, Andrew (1983). The Politics of South Atlantic Security: A Survey of Proposals for a South Atlantic Treaty Organization. *International Affairs*, Vol. 59, No. 2 (Spring, 1983), pp. 179–193.
- IKENBERRY, G. John (1989). Rethinking the Origins of American Hegemony. *Political Science Quarterly*, Vol. 104, No. 3, s. 375–400.
- IKENBERRY, G. John (1998–1999). Institutions, Strategic Restrain, and the Persistence of American Post-war Order. *International Security*, Vol. 23, No. 3, s. 43–78.
- IKENBERRY, G. John (2002). America's Imperial Ambition *Foreign Affairs*, Vol. 81, No. 5, s. 44–60.
- KAPLAN, Lawrence (2004). NATO divided, NATO united. *Praeger*, Westport (Connecticut, USA) – London.
- KUPCHAN, Charles A. (1996). Reviving the West. *Foreign Affairs*, Vol. 75, No. 3, s. 92–104.
- KUPCHAN, Charles A. (2008). *The Atlantic Order in Transition*; in ANDERSON, Jeffrey – IKENBERRY, G. John – RISSE, Thomas (eds.). *The End of the West? Crisis and Change in the Atlantic Order*. Cornell University, New York, s. 110–126.
- LEGRO, Jeffrey W. (2000). Whence American Internationalism. *International Organization*, Vol. 54, No. 2. (Spring, 2000), s. 253–289.
- LAYNE, Christopher (1987). Alliances in Flux: Atlanticism without NATO. *Foreign Policy*, Summer 1987, s. 22–45.
- LAYNE, Christopher (2003). Casualties of War – Transatlantic Relations and the Future of NATO in the Wake of the Second Gulf War. *Policy Analysis*, No. 483, August 13, 2003, s. 1–18.
- MANDELBAUM, Michael, SCHNEIDER, William (1978). The New Internationalism. *International Security*, Vol. 2, No. 3. (Winter, 1978), s. 81–98.
- MEARSHEIMER, John J. (1990). Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War (Part I). *International Security*, Vol. 15, No. 1, s. 5–56.
- MEARSHEIMER, John J. (1994–1995). The False Promise of International Institutions. *International Security*, Vol. 19, No. 3, s. 5–49.
- MEARSHEIMER, John J. (2006). Chapter 4: *Structural Realism*, s. 71–88. Dostupné na http://www.oup.com/uk/orc/bin/9780199298334/dunne_chap04.pdf (20. 11. 2008).
- MILLER, Francis Pickens (1941). The Atlantic Area. *Foreign Affairs*. Vol. 19, Issue 4, s. 727–728.
- NORSTAD, Laris (1963). The Future of the Atlantic Community. *International Organization*, Vol. 17, No. 3, s. 804–812.
- PŠEJA, Pavel (2000a). Současná teorie mezinárodních vztahů – 1. Obecné rozlišení. *Analýzy a Studie*. Bulletin Ústavu strategických studií, Masarykovy university Brno, s. 9–12.
- PŠEJA, Pavel (2000b). Současná teorie mezinárodních vztahů – 2. Neorealismus a neoliberální institucionalismus. *Analýzy a Studie*. Bulletin Ústavu strategických studií, Masarykovy university Brno, s. 7–9.
- ROMANCOV, Michael (2008). Commonwealth – vznik a vývoj. In: ŠANC, David, ŽENÍŠEK, Marek a kolektiv. *Commonwealth z perspektivy politické vědy*. Aleš Čeněk, Plzeň, s. 7–36.
- ROOSEVELT, Franklin D. (1941). Prohlášení amerického prezidenta při setkání s britským ministerským předsedou („Atlantická charta“) ze 14. srpna 1941, nestránkováno. Dostupné na <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=16154&st=&st1=>

SCHWARZENBERG, Karel (2007). *Evropské hodnoty? Pojem, který nemám rád*. Občanský institut, Praha. Projev na konferenci Budoucnost Evropské unie po pádu ústavní smlouvy (20.–23. dubna 2006), pořádaný Občanským institutem na zámku Neuwaldegg ve Vídni. Dostupné na <http://www.obcinst.cz/cs/EVROPSKE-HODNOTY-Pojem-ktery-nemam-rad-c1073/> (10. 5. 2008).

STRANGE, Hannah (2009). Gaddafi proposes 'Nato of the South' at South America-Africa summit. *The Times*, September 28, 2009. Dostupné na http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/us_and_america/article6851632.ece (29. 9. 2009).

WAISOVÁ, Šárka (2002). Střední Evropa v transatlantickém bezpečnostním prostoru; in: CABADA, Ladislav a kolektiv. *Perspektivy regionu střední Evropy*, Západočeská univerzita v Plzni, s. 84–93.

WALLANDER, Celeste A. (2000). Institutional Assets and Adaptability: NATO after the Cold War. *International Organization*, Vol. 54, No. 4, s. 705–735.

WALLANDER, Celeste A. (2002). NATO's Price: Shape Up or Ship Out. *Foreign Policy*, November/December 2002. Vyhledáno pomocí Ebsco (stránky neuvedeny).

WALT, Stephen M. (1985). Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*, Vol. 9, No. 4, s. 3–43.

WALT, Stephen M. (1989). Alliances in theory and practice: What lies ahead?. *Journal of International Affairs*, Vol. 43, No. 1, s. 5–41.

WALT, Stephen M. (1998). International Relations: One World, Many Theories. *Foreign Policy*, Spring 1998, Issue 110, Vyhledáno pomocí Ebsco (stránky neuvedeny).

WALT, Stephen M. (1998–1999). The ties that fray: Why Europe and America are drifting apart. *The National Interest*, No. 54, Winter 1998–1999, s. 3–11.

WALTZ, Kenneth (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 18, No. 4, s. 615–628.

WALTZ, Kenneth (1997). Evaluating Theories. *American Political Science Review*, Vol. 91, No. 4, s. 913–917.

WALTZ, Kenneth (2000). Structural Realism after the Cold War. *International Security*, Vol. 25, No. 1, s. 5–41.

WENDT, Alexander (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics. *International Organization*, Vol. 46, No. 2, s. 391–425.

WENDT, Alexander (1994). Collective Identity Formation and the International State. *The American Political Science Review*, Vol. 88, No. 2, s. 384–396.

WILSON, Thomase W. (1918). Projev společnému zasedání Kongresu o podmínkách míru, tzv. „14 mírových bodů“ z 8. ledna 1918. Dostupné na <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=65405&st=&st1=> (18. 1. 2009).

ZAKARIA, Fareed (2003). *The Future of freedom*. W. W. Northon, New York (NY).

Internetové zdroje

Atlantická charta (14. srpna 1941). Dostupné na <http://avalon.law.yale.edu/wwii/atlantic.asp> (18. 1. 2009).

Comunidad Andina – UNASUR „Who we are?“. Dostupné na <http://www.comunidadandina.org/ingles/who.htm> (10. 10. 2009).

Declaración de Nueva Esparta, II. ASA Summit, Venezuela, 26–27. 9. 2009, nestránkováno. Dostupné na <http://www.alianzabolivariana.org/alba/archivos/declaracionfinalespanolfina.pdf> (15. 10. 2009).

France Ends Four Decades NATO Rift, 12. března 2009. Dostupné na <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7937666.stm> (2. 5. 2009).

MacroPress (South Atlantic News Agency), 28. září 2009, nestránkováno. Dostupné na <http://en.merco-press.com/2009/09/28/gaddafi-proposed-the-creation-of-a-south-atlantic-military-alliance> (10. 10. 2009).

Příloha A: Proměna představ Jihoatlantické aliance (SATO)

Období	Společný nepřítel (hrozba)	Hlavní stoupenci společné obrany
Studená válka (70–80. léta)	SSSR – komunismus	Za Afriku: JAR Za Latinskou Ameriku: Argentina, Brazílie
Po studené válce	USA – neokolonialismus / kapitalismus	Za Afriku: Libye Za Latinskou Ameriku: Venezuela

Příloha B: Vývoj atlantického řádu dle Charlese Kupchana

	Logika interakce	Zájmy	Identita	Charakter řádu
1776 – 1905	Rovnováha moci	Oddělené a nesbíhavé (divergentní)	Protikladná	Vojenská rivalita
1905 – 1941	Rovnováha hrozeb	Oddělené, ale sbíhavé (konvergentní)	Slučitelná	Mírová koexistence
1941 – 2001	Kooperativní bezpečnost	Společné	Sdílená	Aliance / bezpečnostní společenství

Zdroj: Kupchan, 2008: 112.